

ANMELDELSER

Heine Andersen: Forskningsfrihed. Ideal og virkelighed

København: Hans Reitzels Forlag, 2017,
359 sider, 300 kr.

Det er et vigtigt emne professor emeritus Heine Andersen har valgt at bruge en del af sit otium på. Forskningsfrihed er en helt afgørende værdi i et demokratisk, oplyst samfund. Vi lever i en verden, som producerer viden – information, i hvert fald – i mængder som aldrig før i menneskehedens historie. Og viden bruges og misbruges som det altid har været tilfældet. Det nye er mængden af viden og den hastighed hvormed den kan spredes.

Vel er videnskabelig viden aldrig endelig eller ufejlbarlig, men den frembringes dog under stærke kollegiale normer, som skal bidrage til at sikre mod fejl, sløseri og fordomme. Videnskabelig viden har derfor en særlige status i konkurrencen med al verdens anden viden. Ikke fordi den altid og nødvendigvis er mere rigtig eller sand end anden viden, men fordi det er hvad den tilstræber. Derfor er frihed for forskerne til at definere deres forskningsspørgsmål, til at vælge approaches, metoder og teorier, og frihed til at indsamle og analysere data samt til at publicere helt afgørende for tiltroen til forskning og forskersamfundet.

Og det er nødvendigt at være på vagt, når forskningsinstitutioner direkte eller indirekte, tilskyndet eller på eget initiativ tilpasser forskningsresultater til sponsors ønske. *He who pays the piper, sets the tune* synes melodien at være. Når universiteter fyrer velrenommerede professorer med besynderlige – og åbenlyst urigtige – begrundelser. Når forskere tager spørgsmål op, som i den politiske korrektheds navn falder nogen for brystet. Når forskere bliver bedt om ikke at kritisere kollegers arbejde. Ja, så er der grund til at holde forskningsfrihedens fane højt.

Heine Andersens bog kommer godt fra start. Forskningsfrihed er langt fra et enkelt fænomen, og det er da også defineret med mange forskellige betoning. Et historisk kapitel giver også en god fornemmelse for, at forskningen i flere århundreder levede under vilkår der ligger langt fra, hvad man i dag vil forstå ved forskningsfrihed. Det er med renæssancen, at forskningsfriheden får luft under vingerne. Det er også med renæssancen at forskningen bliver en motor for erkendelse og udvikling.

Når vi nærmer os nutiden, synes forfatterens dømmekraft og proportionsans at svigte. Næsten alt på universiteterne er gået galt, og det har alt sammen kostet på forskningsfriheden. Sat på spidsen af anmelderen, men ikke helt galt. Denne anmelder er også kritisk over for en del af, hvad der er sket på univer-

sitetsområdet, men det er dog ikke alt, der er gået ad Helvede til. Og derfor har danske forskeres reelle forskningsfrihed det da heller ikke nær så slemt som fremhævet i bogen.

Heine Andersen er med god grund skeptisk over for nogle af de aftaler, som indgås mellem universiteterne som leverandører og ministerierne som aftagere af myndighedsbetjening og i en del tilfælde også den måde, hvorpå aftalerne administreres. Det er også her, at der er en berettiget skepsis fra universiteternes side, når ministre ønsker sektorforskningen i udbud. Det kan give kvalitetsproblemer, og det kan friste universiteterne til at underlægge sig politiske logikker i forsøget på at beholde eller erhverve sig kontrakter. Her kan forskningsfriheden være i fare, og universiteterne må være på vagt.

Det er mindre klart, hvordan nogle af de andre udviklinger truer forskningsfriheden. Det er rigtigt, at universiteterne belønnes gennem det såkaldte BFI-system, hvor publicering i peer-reviewede tidsskrifter og bøger udløser bevillinger i modsætning til ikke-peer-reviewede publikationer. Det er også rigtigt, at det kan påvirke publiceringsadfærden, men anfægter det forskningsfriheden?

Heine Andersen er meget skeptisk over for effekterne på forskningsfriheden af den stigende eksterne finansiering af universiteternes forskning. Det Frie Forskningsråd (Danmarks Frie Forskningsfond) og Grundforskningsfonden giver stor frihed, men ikke helt. »Helt uden betingelser er de selvsagt ikke« (s. 157). Nej, det kan være rigtigt nok. Det kræves blandt andet, at man skal bruge pengene til det formål de er bevilget. Men påvirker det forskningsfriheden, nej, vel?

Det er meget værre med de private fonde. Her er forskningsfriheden for alvor truet, fordi fondene kun støtter bestemte formål. De private fondes store bevillinger til dansk forskning er bestemt en diskussion værd, for de er betydelige, og de påvirker meget og meget, især når bevillingerne gives uden bidrag til universite-

ternes overheadudgifter, men analysen af deres konsekvenser for forskningsfriheden er de fleste steder rodet og upræcis. Og selv om der kan være noget at diskutere i relation til forskningsfrihed, kan de private fonde vel også i nogle tilfælde øge forskningsfriheden ved at tilbyde alternative finansieringskilder.

Nogle af bogens cases, som angiveligt handler om forskningsfrihed, vedrører i virkeligheden andre problemer. Det er eksempelvis svært at se, at sagen om en kritiker af Aarhus Universitetsfonds ejerskab af Cheminova/Auriga har noget med forskningsfrihed at gøre. Det var en sag om ytringsfrihed, ikke om forskningsfrihed.

Det bekymrer denne anmelder, at der, hvor han har et tæt kendskab til forholdene, er bogens analyser forkerte eller fordrejede. Det er rigtigt, at Det Strategiske Forskningsråd blev skabt i 2003, men det er ikke det, der nu hedder Innovationsfonden (s. 159). Sidstnævnte inkluderer yderligere det tidligere Rådet for Teknologi og Innovation og Højteknologifonden (hvilket sådan set også fremgår side 158, men det passer ikke ind i argumentationen på den følgende side). De tre sammenslåede råd/fonde havde imidlertid tilsammen, både før og efter Innovationsfondens dannelse, flere penge end Det Frie Forskningsråd – i modsætning til, hvad bogen hævder.

Om sidstnævnte (som nu hedder Danmarks Frie Forskningsfond, og hvis bestyrelsesformand anmelderen er) hedder det, at det en gang var »forskernes/universiteternes råd«, mens det nu er blevet »ministerens råd« (s. 159). Det er lidt uklart, hvordan denne transformation skulle være sket. I virkelighedens verden er der – og før bogen udkom – sket det, at medlemmerne af de faglige råd nu udpeges af bestyrelsen og ikke længere af ministeren. Så nu er Danmarks Frie Forskningsfond for alvor forskernes råd – og ikke ministerens. Ikke alt går ad Helvede til.

Denne anmelder mener, at det hører til en af de centrale akademiske dyder

at kunne skille skidt fra kanel. Hvad er vigtigt, og hvad er mindre vigtigt? Hvor-
når er forskningsfriheden virkelig i fare,
og hvornår er den ikke? Hvor er det pro-
blemerne virkelig er? Den dyd honorerer
bogen ikke. Det er en skam, for emnet er
en skarpere analyse værd.

Peter Munk Christiansen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Emma Engdahl: Depressive love – A social pathology

London, Routledge 2018
(122 sider, ISBN 978-1-138-05015-0)

Engdahls bog er endnu et bidrag til den voksende sociologiske refleksion over det moderne kærlighedslivs rammevil-kår og udviklingstendenser. I dag, hvor et voksende antal mennesker bor alene og skilsmisse snarere er reglen end undtagelsen, bekymrer mange mennesker sig nok en del på kærlighedens vegne. Engdahls bog er da heller ikke umiddelbart munter læsning, om man gerne vil tro, at vi rent faktisk kan leve kærlighedsfyldte liv. Titlen *Depressiv kærlighed – en social patologi* slår ligesom tonen an. Nuvel, kærlighed kan være ulykkelig og gøre mennesker bedrøvede, men at sammenføje kærlighed og depression er det ikke en for vild tese? Ikke ifølge Engdahl, der hævder, at kærlighed og depression sammenknyttes i vores tid.

Undersøgelsens sigte og metode

Ifølge Engdahl er kærlighed en funda-mental forbundethed, som kan overskride det enkelte menneskes basale eksisten-tielle ensomhed, når mennesker genuint anerkender hinanden. Bogens ærinde er at analysere, hvorfor en sådan form for kærlighed er vanskelig. Den korte bog består af tre dele: 1) »Talk of love in the shadowland of despair«, 2) »The Leap of Love into the Depressive Sphere« og 3)

»A distorted Love Ideal«. Del 1 handler især om kærlighed, mens del 2 og 3 be-handler særligt kærlighed, med depres-sion og depressiv kærlighed. Som dele-nes titler antyder, søger Engdahl at diag-nosticere en depressiv kærlighedsform som en social patologi, hvilket vil sige en tilstand, hvor folks behov og ønsker øde-lægges. En sådan tilstand forårsages af en perversion af et samfundsmæssigt ideal om, hvordan mennesker kan opnå sund-hed, tilfredshed og livskvalitet. Denne fordrejning af idealet baseres på andre samfundsmæssige idealer og strukturer (p. 8). Depressiv kærlighed er således en fordrejning af et sundt ideal om kærlig-hed, og denne fordrejning tænkes blandt andet drevet af konsumtionssamfundets kommercialisering af kærlighedslivet i form af ekspertise vedrørende, hvordan man lancerer sig bedst på dating marke-det.

Teorien om depressiv kærlighed hand-ler om, at moderne mennesker angiveligt forvansker kærligheden ved at reducere selvet til enten objekt eller subjekt, hvil-ket definerer den depressive kærlighed som en social patologi. Den depressive kærlighed er et ensomhedens fængsel, hvor det moderne menneske ikke formår at elske den anden således, at begge par-ter genuint anerkendes som dem de er. I stedet er den anden i den forvanskede form blot et objekt for enkeltpersonens subjektive begær. At blive fastlåst i denne tilstand er problematisk, fordi det med-fører en fordrejet forståelse af den sociale virkelighed og en manglende evne til at være »autentisk med og gennem den anden« (p. 41).

Bogen søger at undersøge kærlighe-dens transformation til et fænomen med dybe relationer til depression. Engdahl fokuserer på, hvordan kærlighed og de-pression angiveligt forbindes i den mo-derne kulturs emotionelle skript. Begre-bet emotionelle skript henviser til kultu-relle forestillinger om, hvilke følelser vi bør føle og hvordan vi bør udtrykke dem. Den bærende tese kan parafraseres såle-des: I den moderne kulturs emotionelle

skript er kærlighed og depression fremtrædende fænomener, hvilket betyder, at alle mennesker principielt kan relatere til dem. Hvem har ikke hørt om disse to – på mange måder modsatte – tilstande spørger Engdahl retorisk. Mange mennesker bruger deres erfaringer af kærlighed og depression til at vurdere deres velbefindende og livskvalitet. Det er angiveligt svært at forstå sig selv uden at tænke i kærlighed og depression som centrale termer (p. 1-2). Bogen sigter på at besvare: 1) Hvad er depressiv kærlighed? 2) har den eksisteret i andre perioder af det vestlige samfund? 3) hvordan iscenesættes den i samfundet, og 4) hvilke formål tjener depressiv kærlighed i det aktuelle vestlige samfund? (p. 8).

I udviklingen af sin teori trækker Engdahl på forskellige former for teori, samt interviews, konversationer, og udveksling af emails hidrørende fra mennesker i og uden for forfatterens omgangskreds samt inddragelse af erfaringer fra hendes eget kærlighedsliv. Alt sammen med det sigte at abstrahere de personlige erfaringer til et mere alment sociologisk niveau, som blotlægger, hvordan kærlighed omdannes til depressiv form for kærlighed (p. 13). Engdahl lytter til historier om mislykkede kærlighedsforhold fra veluddannede heteroseksuelle kvinder i 30-40 års alderen. Alligevel hævder hun, at depressiv kærlighed ikke alene omfatter denne særskilte gruppe af veluddannede kvinder, men principielt alle mennesker i det moderne samfund, da vi alle er involveret i samfundsmæssige transformationer, som har etableret den konflikt, der, ifølge Engdahl, viser sig i mødet mellem kærlighed og depression (p. 10).

Begrebet om depressiv kærlighed uddyber tesen om øget sårbarhed i de intime relationer

Engdahl relaterer på interessant vis begrebet om depressiv kærlighed til diskussionen af, hvorvidt moderne mennesker erfarer en øget sårbarhed i relation til deres intime og kærlighedsmæssige relationer. Et sådant argument udfoldes

i henholdsvis Arlie Hochschilds *Commercialisation of intimate life* (2003) og Eva Illouz *Why Love Hurts: The Sociology of How Our Institutions Rather Than Our Personal Psychological Failings Shape the Romantic Agony of Modern Life* (2013). Illouz argument er, at kærlighedsrelationerne bliver helt afgørende som stedet, hvori moderne mennesker kan opnå genuin anerkendelse af deres personlighed, givet at alle andre slags relationer bliver så midlertidige. Nutidens mennesker er således ekstra ængstelige i relation til intime relationer, fordi der er så meget på spil, hævder Illouz. Engdahl søger at udvikle det øgede sårbarhedsargument ved at hævde, at sårbarheden kan forstås ud fra begrebet om depressiv kærlighed. Engdahl forklarer det således: »As I see it, increased vulnerability arises because, to a greater extent, we tend to build ourselves up by adding layer upon layer of lost love objects, or rather memories of those we have love but lost. To avoid sorrow we internalize the absence the absence of our loved one, not seldom in the shape of a non-existent love or lovelessness; an internal deficiency that we constantly return to and turn into self-hatred, which is a specific form of narcissism. This makes it hard for us to cope with the loneliness. Encapsulated like this inside ourselves, we are confronted with the experience of being rejected and unloved« (p. 82).

Kærlighed i sig selv gør ikke ondt eller sårer, det gør derimod den depressive kærlighedsform, understreger Engdahl. Engdahls begreb om hvordan øget sårbarhed handler om, at man kan ende i en selvomsluttet depressiv tilstand, som gør, at man ikke kan elske, kan være en mulig forklaring på, at en del mennesker i dag dater uden at der bliver tale om etablering af mere forpligtende kærlighedsforhold. Man går fra den ene date til den 27. date. Og det, som snarere kommer ud af det, kan være en ophobning af minder om tabt kærlighed, sådan som Engdahl skriver.

Hvad indfanger teorien om depressiv kærlighed egentlig?

Med sin originale tese adskiller bogen sig markant fra andre aktuelle analyser af kærlighedens aktuelle kår. Forfriskende er det med andre vinkler end de gængse, men overbevist om Engdahls overordnede tese er jeg ikke blevet. Ifølge Engdahl har den depressive forvanskning af kærlighed et samfundsmæssigt formål. Hun hævder, at vi har brug for depressiv kærlighed for at kunne håndtere vores vagabondagtige og midlertidige eksistens, hvor mulighederne for at mødes ansigt-til-ansigt angiveligt svinder væk og erstattes af en socialitet medieret af ting og erindringer. Depressiv kærlighed er ikke blot en social patologi, men også en ny etik og æstetik, som sætter personlig lidelse, seksualitet og kærlighed i centrum for vores opmærksomhed, samtidig med at dette bare fører til øget profitskab, fordi nutidens mennesker i deres depressivitet søger endnu mere kommercialiseret assistance udi kærlighedslivet (p. 110). Engdahl har således en vis for-kærlighed for grandiose påstande. For hvordan kan en social patologi overhovedet hjælpe os til at håndtere noget som helst? Og giver det ikke omvendt bedre mening at hævde, at moderne privilegerede mennesker har flere muligheder for at mødes ansigt-til-ansigt i og med at de arbejder i teams og rejser mere sammen end nogensinde før.

At hævde, at kærlighed og depression sammenføjes, alene fordi mange moderne mennesker har hørt historier, hvor disse to forhold optræder sammen, synes ikke overbevisende. For hvem har ikke også hørt historier om, at kærlighed og glæde går sammen, kunne man indvende. Engdahl hævder, at kærlighed og depression er centrale fænomener i vores kulturs emotionelle skript, men viser det ikke på en overbevisende måde. Mange mennesker tænker givetvis i termer som kærlighed og depression, når de vurderer, hvorvidt deres liv lykkes, men det i sig selv er jo ikke et argument for, at depression og kærlighed sammenknyttes.

Termer som kærlighed og depression er alt for brede til at definere mere specifikke forestillinger om, hvilke følelser vi bør føle og hvordan vi bør udtrykke os, hvilket jo er, hvad begrebet om emotionel skript henviser til. Emotionel skript henviser til mere situationsspecifikke forestillinger som dem, der knytter sig til eksempelvis begravelser, hvor deltagerne forventes at udtrykke sorgfulde følelser. Påstanden om, at moderne menneske har svært ved at forstå sig selv uden at tænke i »kærlighed« og »depression«, synes overdreven. For mange forstår sig selv uden at »kærlighed« og »depression« er de mest afgørende kategorier i deres selvbeskrivelse. Samtidig hævder hun, at vi måske ikke er klar over, hvor centrale disse begreber er for os, når det gælder om at skabe mening i vores virkelighed og få retning på vores liv (p. 1-2). Engdahl synes således at vide noget om os, ligesom psykoanalytikeren kan vide noget om det såkaldt fortrængte hos klienten, hvilket denne i sagens psykoanalytiske natur ikke ved noget om. Dette er jo en principiel mulighed, men Engdahl synes ikke at fremdrage empirisk tegn på en sådan merviden.

Når Engdahl taler om depressiv kærlighed, tænker jeg på, hvorfor hun ikke blot taler om ulykkelig kærlighed. Det bliver nemlig ikke gjort tydeligt, hvorfor hun taler om kærlighed med depression og depressiv kærlighed. Hovedsageligt anvendes »depression« i ubestemt klinisk betydning efter et afsnit, som kort omtaler, hvordan gængse diagnosesystemer bestemmer begrebet. Men begrebet anvendes også i to bestemte men forskellige betydninger. For det første bestemmes det i forhold til et ideal, som moderne mennesker kan have om at søge en partner med emotionel kompleksitet (p. 5), men hvorfor og hvordan et sådant ønske knytter sig til depression lades uforklaret. At man søger en kærligheds-partner, som kender til tilværelsens forskellige sider – herunder de mørke – indebærer jo ikke i sig selv en idealisering af det depressive. For det andet bestem-

mes depression i relation til manglede evne til at sørge og til at verbalisere tab af elsket objekt, hvorved man kan komme fri af tabet fremfor at forblive depressivt fastlåst i det (p. 63). Denne betydning af depression inddrages i relation til en drøftelse af en kvinde, der ikke kan give slip på en selvoptaget mand, der ikke kan eller vil give sig hen til hende i et forpligtende kærlighedsforhold. En anden mand, som hun har haft et forhold til, vil gerne indgå i et forpligtende kærlighedsforhold, men ham kan hun ikke elske. At forstå denne kvinde som depressivt fastlåst kan være muligvis analytisk præcist i forhold til at forstå, hvad der er på spil i hendes tilfælde. Men det godtgør jo ikke, at moderne mennesker generelt skulle være i samme depressive kærlighedssko som hende. Ligeledes er jeg med på, at personlig lidelse måske i stigende grad forstås ud fra psykiatriske begreber jf. aktuelle analyser af diagnosekultur. Men øget anvendelse af psykiatriske begreber forklarer ikke, at kærlighed og depression knyttes sammen.

Som læser er det svært at se, hvordan moderne mennesker skulle orientere deres liv ud fra bestemte historier og fortællinger om kærlighed og depression, da Engdahl mere postulerer end viser, hvordan sådanne historier gør sig gældende. Givet en vis underdefineret begrebsbrug er det svært at se, hvordan og hvorfor mennesker, som ikke kan finde ud af det sammen, har noget særligt depressivt over sig. Metodisk set virker det heller ikke overbevisende, at depressiv kærlighed skulle være et tidtypisk tegn på det moderne kærlighedsliv bredt set ud fra en særlig håndfuld kvinders historier om forlist kærlighed. Det godtgøres nemlig ikke videre, hvordan og hvorfor disse historier skulle udsige noget tidstypisk.

Summa summarum, mere udlægning, udfoldelse og dokumentation efterlyses. Denne begrænsning ved Engdahls projekt kan paradoksalt nok gøre en lidt munter, for så står det måske ikke helt så deprimerende til med kærligheden, som

en mere ukritisk læsning af bogen kunne få en til at tro. Eller måske gør det? Men at overbevise mig herom vil dog kræve en grundigere udgave, hvori Engdahl i højere grad demonstrerer, hvordan teorien om depressiv kærlighed indfanger centrale aspekter ved nutidens kærlighedsliv.

Lektor Poul Poder
Sociologisk Institut,
Københavns Universitet

Bruno Latour: Ned på Jorden – hvordan orienterer vi os politisk?

København, Informations Forlag, 2018
(169 sider, ISBN: 978-87-7514-6857)

Bruno Latours karriere siden 1970'erne som antropolog, sociolog og filosof har bragt ham vidt omkring, intellektuelt set, og indebåret ikke så få forskydninger i teoretiske spørgsmål, empiriske fokuspunkter og analytiske forholdsmåder. I denne sin seneste bog, oversat fra fransk af Torsten Andreasen efter *Où atterir? Comment s'orienter en politique* (La Découverte, 2017), prøver han så kræfter med en for ham hidtil uafprøvet genre: det engagerede politisk-filosofiske manifest. I en stil, som Latour selv betegner som »abrupt« (s. 11), fremsætter han således en »politisk-fiktiv hypotese«, der i kort form lyder, at neoliberal globalisering, ulighedernes eksplosion og for nægtelsen af klimaforandringer udgør elementer i én og samme historiske situation, der grundlæggende har forandret vores politiske landskab, uden at forbindelserne hidtil er blevet tilpas bemærket. Med valget af Donald Trump den 11. november 2016, skriver Latour (s. 9), er vi nu i stand til at se disse forskydninger klarere og hermed lære at reorientere os politisk.

Bogen bygges op gennem 20 korte kapitler, der gradvist lægger lag på ovenstående hypotese og hermed placerer

grundstenene til Latours alternative politiske koordinatsystem (fint illustreret via kunstneren Alexandra Arènes' figurer). Skematikken er enkel: under moderniseringsprojektets tidsalder befandt alle politiske muligheder sig langs en vektor, der gik fra det lokale til det globale, og som definerede de stridende positioner som henholdsvis »reaktionære« (lokale, traditionsorienterede) og »progressive« (globale, fremskridtsorienterede), hvad enten der var tale om venstre- eller højreorienterede varianter (s. 47). Med fremvæksten af det, Latour kalder det Nye Klimaregime, er det imidlertid blevet tydeligt, at *ingen* af disse poler længere definerer realistiske projekter. På den ene side fremviser migrantstrømmene det hule løfte om grænsernes uigennemtrængelighed; på den anden side er globaliseringen endt i de herskende klassers opgivelse af al solidaritet. Tilbage står kun populisternes omsiggribende ængstelse.

I denne vanskelige situation sætter bogen her derfor jagten ind efter en tredje pol, der helt kan undslippe den gamle vektors falske alternativer, og som Latour slet og ret definerer som det Jordiske [le Terrestre], der hermed antager form af ny politisk aktør og nyt politisk pejlemærke (s. 63). Det er netop i udpegningen af denne pol, bemærker Latour, at Trumps klimafornegtende politik tjener et brugbart formål: med udtrædelsen af Paris-klimaaf-talen fremvises her en »uden-jordisk« modpol, der via sin kolonisering af atmosfæren reelt har erklæret geopolitisk krig mod resten af verden. Med sin idyllisering af kul- og olieindustrien som sindbillede på Amerikas storhedstid markerer Trump-administrationen hermed den første regering i verdenshistorien, der er fuldstændig orienteret mod klimaspørgsmålet. Blot, selvsagt, i negativ forstand; hvorfor det Jordiske lader sig definere i lige linje væk fra Trumpismen! (s. 57).

Med disse grundkoordinater på plads vier Latour nu anden halvdel af bogen til en art spekulativ rekonstruktion af den grønne politiks historie siden 1960'erne.

Her trækkes veksler på pointer, der vil være velkendte for læsere af Latours politisk-økologiske værker, fra *Politics of Nature* (2004) til *Facing Gaia* (2017), om end pointerne spidsformuleres og belægges med visse nye vinkler. Grundlæggende er pointen den, at miljøbevægelserne er blevet misforstået som »natures« forsvarende – et begreb der, i sig selv, udgør et uheldigt biprodukt af en misforståelse af videnskaberens »objekter«, der rettelig udgør myriader af aktive og genstridige ikke-menneskelige livsformer. I det Nye Klimaregimes »kritiske zoner« (kap. 17) bliver det nu tydeligt, at det er selve Jordens livsbetingelser og -terræner, der udgør den nye geopolitiks landkort, og dermed også kernen i den »geosociale klassekamp«, der endegyldigt forbinder de sociale uligheder til miljøspørgsmålet. Den historiske materialisme er endelig blevet fuldt materiel (kap. 13).

Der er mange måder at forholde sig til Latours politisk-fiktive hypotese, svarende til at denne bogs læsere antageligt vil tage ganske forskelligartede ting med sig fra mødet. Set i teoretisk-filosofisk og Latour-eksegetisk perspektiv er der som antydet tale om mestendels kendte tanker i ny indpakning. Det vil således ikke være helt misvisende at læse nærværende bog som en art realpolitisk overbygning på det modernitetsfilosofiske hovedværk fra 1990'erne, *Vi Har Aldrig Været Moderne*. Ligesom dengang er afsættet her en konstatering af, at moderniseringsprojektet er brudt sammen under indre selvmodsigelser; ikke mindst det forsøg på at adskille kultur fra natur, som i den såkaldt Antropocæne tidsalder nu entydigt er kollapsede. Og ligesom dengang er pointen, at dette sammenbrud fordrer en fuldstændig gentænkning af alle ingredienserne i vores fælles politiske verden, fra forestillinger om videnskab over idealer som fremskridt, emancipation og solidaritet til nye begreber om artsrig sameksistens på en beskadiget planet.

I mere sociologisk forstand er det fristende at aflæse de senere års intensivring af miljø- og klimapolitiske temaers

centrale samfundsmæssige placering som en art »bekræftelse« af det nybrud, som Latour og aktør-netværks-teorien iværksatte for snart 45 år siden, da den satte »non-humane aktører« på den socialvidenskabelige dagsorden. Sikkert er det i hvert fald, at det i høj grad er disse temaers aktuelle uomgængelighed, der medvirker til at give Latours tanker medvind og projicere hans intellektuelle status ind i stadig mere omsiggribende, koncentrisk voksende cirkler (senest bemærkede jeg, at hans navn optræder i Alternativets nye politiske diskurs!). Fra at have været anset som »postmoderne« paria på det videnskabsfilosofiske parnas – mestendels, vil jeg mene, med urette – befinder Latour sig således nu omfavnet af alskens interesser, der ivrigt istemmer hans politisk-filosofiske diagnoser om videnskab, klima og verdens tilstand. Det kan man glæde sig over. Men man kan også bemærke sig visse tab og omkostninger.

Mest slående og afgørende er her efter min mening den nødtorftighed, hvormed Latour omgås det forhold, at der efterhånden findes 50 års kollektiv erfaring, politiske eksperimenter samt ikke mindst forskning af miljøsociologisk, -antropologisk og -politologisk art, der behandler de selvsamme spørgsmål, som definerer hans egen Jordiske pol. At ville forbinde sociale kampe for retfærdighed med miljømæssige kampe om leve- og bæredygtige økologier er her eksempelvis ikke så meget et ærinde, som Latour søsætter med sin bog, som det er udtryk for brede og diverse strømninger af moralsk og politisk idéarbejde, mobiliseringer og diskussioner med rodfæste i stærkt forskellige politiske kulturer verden over. Et blik på dansk politisk historie i 1970'erne ville således vise betydningen af anti-atomkraft-mobiliseringer for skabelsen af en rød-grøn venstrefløj (tænk SF); ligesom et hastigt udblik til et land som Indien ville indlejre Latours Jordiske hensyn i langvarige kampe om land, ressourcer og overlevelse, længe inden nogen lærte at sige »klima«. Anset som miljøhistorie

med grænseoverskridende aspirationer er bogen her en tynd kop te.

Det samme gælder, vil jeg mene, på det begrebslige plan: spændende og løfterig som forestillingen om nye »geosociale klasser« er, så forbliver Latours ny-fundne interesse for klasseanalyse i bedste fald overfladisk og metaforisk, snarere end funderet i solide begrebsovervejelser. Dette gælder vel at mærke ikke kun manglen på empirisk dokumentation, noget Latour velvilligt medgiver undervejs. Det gælder snarere selve manglen på en sammenhængende samtidsdiagnostisk sociologi, der kunne være med til at sandsynliggøre geosociale klasser som en ny konfiguration af verdensomspændende magt, ulighed og solidaritet. Her er det efter min mening instruktivt at sammenligne med Ulrich Beck, der brugte 30 år på at udvirke detaljerne af sin risikosamfunds-diagnose langs præcist disse akser, og hvis begreber om nye globale livschance-uligheder og »risikoklasser« i konteksten af klimaforandringerne fremstår tilsvarende mere overbevisende og solide. Måske ser vi her nogle af de intellektuelle omkostninger, der kan have været forbundet med Latours velkendte modvilje mod »den sociale sociologis« traditioner og forholdsmåder?

Disse historiske og analytiske begrænsninger fører i denne læsers optik i sidste ende til, at der må rejses ikke ubetydelige spørgsmålstegn ved selve kernen i Latours ærinde, nemlig aspirationen om med sin politisk-fiktive hypotese at medvirke til en omdannelse af samfundsdebattens pejlemærker og affekter (s. 11). At klimaforandringerne i denne henseende udgør en fundamental, grænseoverskridende og fremtidsdefinerende bekymringshorisont, som vil medvirke kraftigt til at omstyrte og omskabe personlige, civile og moralsk-politiske projekter i det 21. århundrede, betragter jeg i denne henseende som hævet over al tvivl. Spørgsmålet er blot, om Latours *specifikke* måde at invitere vores orienteringsevne og affekter i retning af den Jordiske pol i sidste ende overbeviser, endsige begej-

strer, til fornyet politisk orientering og engagement? Hertil er dens indkredsning i mine øjne for vag og ubestemt til for alvor at definere et nyt politisk fællesskab, et nyt »os« af de jordisk forbundne og gensidigt afhængige, der må besinde os på at dele livsterrænen med hinanden (s. 134). Jovist, monsieur Latour – men hvordan, mere præcist?

Det er her både sigende og sympatisk, at bogen slutter med to åbne invitationer til fremadrettet brug. For det første anerkender Latour, at vi alle befinder os i en uvishedens position, når det gælder disse livsterræner; og at der derfor bliver brug for storstilede kollektive kortlægningsprojekter over de nye territoriekonflikter i den Antropocæne tidsalder (s. 136). Sociologer bør her opleve sig inviteret ind i et tværfagligt rum af stor fremtidig be-

tydning. For det andet, og i forlængelse heraf, slutter Latour (kap. 20) sin bog med et personligt portræt af sine egne tilknytninger til livsterritorierne; et portræt, der har en post-kolonial europæisk erfaring som referenceramme, og som på utopisk vis fremmaner billedet af Europa som et tilflugtssted for denne verdens klima- og øvrige migranter. »Enhver, der vil, er europæer«, skriver Latour ganske rørende (s. 147). Først på denne bogens sidste side fik han dermed for alvor fat i denne anmelders politiske affekter; og fik mig til at ønske, at det var dette Europa, bogen her havde handlet om.

Anders Blok
Sociologisk Institut,
Københavns Universitet